

Біла І.М. Розвиток здібностей дітей в умовах ціннісної взаємодії / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Т. VI: Психологія обдарованості. – Випуск 12. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – С. 43-53.

УДК 159.928.23

І.М.Біла

РОЗВИТОК ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЦІННІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Біла І.М. Розвиток здібностей дітей в умовах ціннісної взаємодії.

У статті з'ясовано, що у розвитку інтелектуальних та творчих потенцій дітей, окрім генетичних передумов, визначальними є зовнішні фактори, що включають, окрім педагогічних систем та рівня освіти, добробут сім'ї, умови і спосіб життя, соціальні та економічні умови. Це підтверджує аналіз біографій та художніх творів про життя талантів. Описуються причини, що перешкоджають реалізації потенціалу дітей: (фактори оточення, індивідуальні фактори, об'єктивні причини тощо). Згадується, що невід'ємною частиною навчання є багатостороння психологічна діагностика, отримання інформації про кожну дитину з акцентом на її сильних сторонах. Наголошується на значенні кваліфікованого супроводу, підтримки та особистісно зорієнтованого підходу, розвитку внутрішнього пізнавального та особистісного потенціалу підростаючого покоління.

Ключові слова: дитина, здібності, потенціал, умови розвитку здібностей, взаємодія з дорослим, особистість.

Біла И.Н. Развитие способностей в условиях ценностного взаимодействия.

В статье выяснено, что в развитии интеллектуальных и творческих потенций детей, кроме генетических предпосылок, определяющими являются внешние факторы, которые включают, помимо педагогических систем и уровня образования, благосостояние семьи, условия и образ жизни, социальные и экономические условия. Это подтверждает анализ биографий и художественных произведений о жизни талантов. Описываются причины, препятствующие реализации потенциала детей: (факторы окружения, индивидуальные факторы, объективные причины и т.п.). Упоминается, что неотъемлемой частью обучения является многосторонняя психологическая диагностика, получение информации о каждом ребенке с акцентом на ее сильных сторонах. Отмечается значение квалифицированного сопровождения, поддержки и личностно-ориентированного подхода, развития внутреннего познавательного и личностного потенциала подрастающего поколения.

Ключевые слова: ребенок, способности, потенциал, условия развития способностей, взаимодействие со взрослым, личность.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями.

Розвиток інтелектуальних та творчих потенцій дітей є важливою характеристикою дошкільного, молодшого шкільного віку, періоду інтенсивної та самостійної творчості дітей. Все це відбувається закономірно та мимовільно. Обдаровані діти, як

правило, не потребують цілеспрямованих втручань, впливів і формувань. А все тому, що «розумного вчити – тільки шкодити». На думку вчених, освіта має виходити з природного органічного розвитку істини з примітивної свідомості дитини, вона не повинна давати готових істин, добутих людством, а розвивати її власну істину.

Виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Довгий час в країнах Заходу і Сходу захоплювалися тестуванням інтелектуальних здібностей та інших видів обдарувань. Суспільство сподівалося, що за допомогою отриманих даних вдасться рано виявляти обдарованих дітей та за допомогою спеціальних програм і добре навчених педагогів «вирощувати» геніїв й талановитих людей. Через десятиліття стало ясно, що з цього нічого не вийде. Наприклад, кілька поколінь японців було відібрано в дитинстві за критерієм обдарованості для елітарного виховання, але жоден з них, за загальним визнанням, не став талановитим дорослим. І навпаки, майже всі відомі таланти в шкільному житті часто були ізгоями.

Завданням нашого наукової розвідки є аналіз біографічних, літературних творів з метою вивчення передумов розвитку здібностей дітей, з'ясування ознак обдарованості та засобів їх діагностики.

Виклад основного матеріалу. Дані японських дослідників, про які йшлося вище, підтверджуються прикладами з життя знаменитих людей різних країн. Відомий дитячий письменник Віталій Біанкі, насилу дійшовши до старших класів класичної гімназії при Історико-філософському інституті, зовсім відмовився вчитися. Батькові довелося перевести хлопчика в приватну гімназію, де він зацікавився літературою, але, як і раніше, ігнорував математику, сидячи на останній парті й складаючи вірші.

Найвідоміша людина Франції, що отримала звання «Людина № 1, дослідник океану ХХ століття», Жан Ів Кусто в дитинстві був відрахований зі школи за те, що розбив безліч вікон. Це не завадило йому стати талановитим океанографом, ученим, письменником.

Батькам А.В. Суворова навіть в голову не приходило, що їхній син, який відставав у фізичному розвитку та був хворобливим хлопчиком може стати військовим. А про те, що з нього може вирости видатний полководець, і мови не могло йти [5].

Вчені сходяться на думці, що інтелект, творчі здібності не більше, ніж на 30-50% зумовлені спадковістю. В більшості прикладах розвитку таланту важко відділити фактор спадковості від раннього навчання. Зрозуміло, що діти з ознаками обдарованості в сім'ї постійно знаходяться в специфічному середовищі, вони більш чутливі до впливів, що забезпечують їхні досягнення в тій чи іншій сфері, сприяє ефективному засвоєнню знань та умінь. Наприклад, дитина, яка народилася в сім'ї професійних музикантів, чує музику ще в утробі матері, що сприяє розвитку її уміння розпізнавати висоту звуків і ритм.

На думку багатьох дослідників, про вроджені здібності мова заходить лише тоді, коли дорослі виявляють свою безпорадність, або ж педагогічні методики демонструють свою неефективність. Та все ж визначальними таки є зовнішні фактори, що включають, окрім педагогічних систем та рівня освіти, добробут сім'ї, умови і спосіб життя, соціальні та економічні умови в державі і навіть її історичний спадок. Тобто на розумовий розвиток впливає навіть погане харчування. Адже дитячий мозок – це орган, що поглинає майже 90% енергії у тіла новонародженого, 50% – у п'ятирічної дитини. І якщо якісь обставини відбирають цю енергію, це може мати плачевні наслідки. Навіть елементарний йододефіцит, порахували вчені, знижує IQ на 12 пунктів.

Втім жодна дитина не народжується генієм або дурнем. Все залежить від стимулювання і ступеня розвитку головного мозку у вирішальні, сенситивні роки життя дитини, коли особливе ставлення дорослого до творчої активності дитини може її розвинути або загальмувати. Учені доводять, що майже 50 % розумових здібностей формується у малюка до чотирьох років, 80 % – до восьми. «Вік від народження до 6-7 років – період, коли вирішується доля дитини», – говорив японський скрипаль і педагог Ш. Сузукі. Саме в ранньому віці залежно від умов здібності дитини можуть повністю проявитися або тільки позначитись [4].

Своєрідним прикладом можуть служити величні сосни, які ростуть в лісі. Вони зовсім не схожі на своїх карликових побратимів, які прагнуть утриматися на скелястих ділянках, де практично немає землі, або їх родичів, яких виростили в горщику японські майстри, регулярно підрізаючи їм корінь і не даючи рослинам отримувати повноцінне харчування. Вони так схожі на ніжку нещасної китайської принцеси, яку в п'ять років заковують в колодку, щоб зберегти маленький розмір взуття. У всіх цих випадках зміна форми – не результат генетичних змін, а ворожість середовища до сприймання даного генотипу. Художньо обдарована дитина з племені Центральної Африки ніколи не стане художником тільки тому, що не отримає в руки фарби, якими вона могла б виразити свій внутрішній світ [6].

Діти народжуються з могутнім індивідуальним творчим потенціалом, ресурсом творчих можливостей, здатністю до творчих дій, можливістю творити. Вже в достатньо ранньому віці у них сформована й система саморегуляції, яка контролюється у більшій мірі інтуїцією. У збережені дитинства, дитячої інтуїції П. А. Флоренський вбачав таємницю людської геніальності. Тому важливим є кваліфікований супровід, підтримка та особистісно зорієнтований підхід, що декларується сьогодні гуманістичною педагогікою. Основним завданням при цьому має стати розвиток внутрішнього пізнавального та особистісного потенціалу підростаючого покоління.

Але на практиці відбувається нажаль те, про що писав ще Жан-Жак Руссо: «Усе добре, виходячи з рук Творця речей, вироджується в руках людини. Вона примушує землю давати продукти іншій землі, дерево давати плоди іншого дерева..., вона перекручує все; вона любить потворність; вона нічого не хоче таким, яким воно створене природою, навіть людину; вона її бажає об'їздити, як манежного коня, спотворити за модою, як дерево свого саду» [7].

Увага дорослих зазвичай прикута не до талантів та здібностей дітей які потребують заохочення, а до їхніх слабких «сторін», які починають розвивати до середнього рівня. Це нагадує історію про тварин, які вирішили створити школу, в якій би навчали літати, бігати, плавати, копати та лазити. Вони не могли прийти до єдиної думки, який предмет буде найбільш важливим, тому вирішили, що програма

навчання для всіх буде однаковою. Кролик неперевершено бігав, але ледве не потонув на уроці плавання. Це його так вразило, що з тієї пори він вже і бігати більше не міг. Орел, звичайно, фантастично літав, але коли йому прийшлося копати і рити, в нього нічого не виходило, і його відправили в клас з корекції та виправлення навичок. У нього йшло на це стільки часу, що скоро він розучився літати. Те ж саме сталося і з іншими тваринами. Вони втрачали здібність бути майстерними в своїй сфері, тому що змушені були займатися діяльністю, яка була їм неприродною [1]. Те саме відбувається з дітьми, коли дорослі нехтують їхніми талантами, інтересами та бажаннями.

А. Сент Екзюпері в своєму відомому творі «Маленький принц» теж пише про це: «Дорослі порадили мені не малювати, а більше цікавитись географією, історією, арифметикою. Ось так і сталось, що в шість років я відмовився від геніальної кар'єри художника. Я втратив віру в себе» [9, с.9].

Не менш значимою проблемою є й те, що в реальних умовах деякі здібні діти залишаються поза увагою дорослих, їх соціокультурні умови складаються так, що вони не мають можливості продемонструвати свої здатності у повній мірі, або ж дорослому не вистачає педагогічної прозорливості та прогностичності, щоб розгледіти ще невиразні обриси майбутнього таланту.

У Марка Твена є чудова сатирична повість «Подорож капітана Стромфілда в рай». У цій фантастичній подорожі капітану прийшлося побачити багато чудес в «царстві небесному». Його найбільше вразило, що жителі «того світу» мають не життєві ранги, а чин у відповідності зі своїми талантами, що взяті «в чистому вигляді». «Великим військовим генієм, – пише він, – в нашому світі був каменярь по імені Джонс. Де б він не з'являвся, миттєво збігався натовп, щоб хоч одним оком на нього поглянути. Цезарь, Ганнібал, Олександр і Наполеон – всі служать під його керівництвом, і, крім них, ще багато прославлених полководців; але народ не звертає на них ніякої уваги, коли бачить Джонса. Кожному відомо, що якщо б представився цьому Джонсу вдалий шанс, то він продемонстрував би світу такі таланти полководця, що всі інші здалися б дитячою забавою, роботою учнів. Але

випадку не трапилось. Скільки разів він не намагався записатися в армію рядовим, сержант-вербувальник його не брав» [10, С. 24].

Соціальний фактор розвитку здібностей дитини вважається не менш значимим, ніж фактор спадковості і може повністю компенсувати або, навпаки, нівелювати його дію. Якщо, до прикладу, новонароджена дитина виховується в середовищі, яке чуже її природі, то у неї немає шансів повністю розвинутися і надалі. Найяскравіший приклад – історія «вовчих дівчаток» Амали і Камали, знайдених в печері неподалік від Калькутти. Було докладено чимало зусиль, щоб повернути дітям людську подобу, але вони виявилися марними. Таких прикладів багато. Так, у романі Пастернака «Доктор Живаго» дочка головних героїв – неймовірно обдарованих людей – виховується поза їх впливом, і як результат – відсутність у неї батьківських якостей. Тому важливо пам'ятати, що вроджені задатки дитини можуть бути реалізовані тільки в активній життєдіяльності індивіда, у сприятливому середовищі, під впливом правильного навчання і виховання [2].

Інколи ж навіть ближнє середовище, дорослі, що виховують дітей, заважають розвитку таланта та заводять його в «глухий кут». При цьому талант уявляється вузькою стежкою, яку «турботливо» обрали для дитини дорослі, що опікуються нею. Мотивом цього вибору часто є вигода, слідування традиціям, пихатість батьків, або ж їхнє невігластво у питаннях психології здібностей.

У спеціальній і популярній літературі описано багато випадків того, як дитина, яка не виявляла інтересу до вивчення математики, фізики чи хімії, зараховувалася до числа «ледачих», «неперспективних» і навіть «тупих». Але ця ж дитина, захопившись конструюванням автомобілів, радіоприладів, комп'ютерної техніки або іншою творчістю, починала відчувати потребу у вивченні цих наук – і вже не з примусу, а самостійно із жадібністю вивчала ту ж хімію, фізику чи математику [8, с. 337].

Розвиток різних функціональних систем обдарованої дитини протікає нерівномірно, на кожному віковому етапі деякі функції виглядають більш активними й сформованими, а декотрі знаходяться на другорядних місцях. Але проходить час, і в наступному віковому періоді випереджують інші функції, вперед

«виходять» вчорашні аутсайдери. Різні функціональні системи у різному віці демонструють різний ступінь зрілості та досконалості індивіда. Одні вже сформувалися і надалі лише модифікуються, інші знаходяться на стадії активного формування [8, с. 132].

Асинхронність розвитку здібних дітей зустрічається досить часто. Маленькій дитині, як може здаватися, властиві характеристики, що властиві декільком віковим періодам відразу. За образним описом психолога, вона може бути восьмирічною у їзді на велосипеді, дванадцятирічною – у грі в шахи, п'ятнадцятирічною – у вивченні алгебри, десятирічною – при зборі скам'янілостей і дворічною, коли вона ділить солодоші зі своєю сестрою [11, с. 106].

Часто діти володіють видатними здібностями або талантами, але при цьому виявляють низькі здібності чи навіть нездатності до певних аспектів навчання. Так, наприклад у деяких відомих людей (Леонардо да Вінчі, А. Енштейна) дислексія (порушення навичок читання) була одним із симптомів дуже високих рівнів візуального мислення, яке розвивається до виникнення писемності та є більш значущим і цінним, ніж вербальний інтелект [11, с.92].

Передчасний або запізнений по відношенню до певного періоду педагогічний вплив виявляється недостатньо ефективним і несприятливо позначається на розвитку особистісних якостей. Наприклад, можна спробувати почати навчання академічному малюнку дитини-дошкільника, але добитися в цьому вагомих результатів ще нікому не вдалося – перцептивні, аналітичні здібності дитини ще недостатньо для цього розвинені. І зовсім інша річ навчання цій складній справі підлітків. Здібності дитини розкриваються в міру її сходження по сходинках постійно змінних інтересів та нахилів. І чим більше пройде дитина таких сходинок, тим багатшою і різнобічною у результаті стане особистість.

Видатні досягнення складають лише одну з ознак обдарованості в дитячому віці і не гарантують творчих досягнень у дорослому житті. Розвиток обдарованості може бути затриманий і навіть придушений на будь-якому віковому етапі. Так, наприклад, у перші роки життя дитини чутливість та інтуїтивність правої півкулі підтримується та розвивається досить успішно і в родині, і у дитячому саду. Але, чим ближче вік

дитини наближається до 7 років, тим більше уваги приділяється розвитку лівої півкулі (з кожним днем скорочується кількість часу, відпущеного для співу, прослуховування музики, танців і спортивних занять, ліплення та малювання – їх витісняють заняття рахунком, грамотою і читанням). З першого року навчання 90% шкільного часу приділяється предметам, спрямованим на розвиток лівої півкулі! І як наслідок, художньо обдаровані діти відчувають у школі найбільший дискомфорт. Чим більш логічно та послідовно роз'яснюється новий матеріал, тим важче їм його засвоїти [5, с. 163].

Крім того, значна частина дітей не виявляє свої здібності та можливості в існуючій системі освіти, побудованої головним чином за віковим принципом. Здібності таких дітей прийнято називати прихованими, породженими складним переплетінням різних причин внутрішнього і зовнішнього характеру, які перешкоджають реалізації високого потенціалу дітей у їх досягненнях. Поставивши клеймо «необдарованої» на дитину, здібності якої яскраво не виявляються, дорослі можуть вбити в ній віру в свої сили. Може бути, що цей хлопчик, який відстає з російської мови, але завжди перемащений фарбами і ні на крок не відходить від вчителя малювання – майбутній Куїнджі? А ця малопомітна дівчинка, якій не під силу складні арифметичні рівняння, але записні книжки якої сповнені наївних віршів – майбутня Марина Цветаєва?

«Ефект гідкого каченяти» можна охарактеризувати як ситуацію, коли об'єктивно цінні якості, що дозволяють добиватися видатних успіхів в житті, на ранніх етапах розвитку особистості сприймаються як недоліки і стають причиною конфлікту обдарованої дитини та її оточення. Подібне відбувається і в реальному житті, батьки і педагоги не проявляють належної уваги до тонких рухів дитячої душі, їм не вистачає знань, в силу упереджень вони не помічають видатних потенційних можливостей дитини [9, с. 291].

Трапляються й випадки, що незначні досягнення дитини сприймаються дорослими як дар. Інколи неправильно підібрані виховні стратегії формують у обдарованої дитини завищену самооцінку, ігноруючи при цьому розвиток її вольових зусиль та інших важливих для розвитку геніальності рис характеру. І як

наслідок, дитина не проходить випробування талантом, він поступово гине. Важливо формувати у малюка й об'єктивну самооцінку, уміння оцінювати себе, свої дії та дії інших.

Адже сім'я дитини – її доля! У благополучних сім'ях батьки, як правило, більше цікавляться дітьми, татусі більше впливають на життя сім'ї та виховання дітей, матері більш відповідальні й незалежні, високо цінується гарна освіта. Суттєву роль відіграє також професія, соціальний статус батьків, їх широкі пізнавальні інтереси. Такі батьки являються прикладом для наслідування з однієї сторони, а з іншої – більш лояльні по відношенню до дітей. Все це важливо саме у дитячому віці, у період становлення і розвитку особистості, коли виробляються загальні якості, необхідні для самореалізації в будь-якому виді діяльності. В цей період з'являється певний рівень активності, самостійності, творчості, накопичується досвід розв'язання певних розумових і практичних задач. В ідеалі дорослий (педагог, батько) не повинен диктувати, чому і як навчати, а визначати це разом з дитиною, виходячи зі схильностей, інтересів, потреб останньої.

Цікавий приклад позитивного впливу батьківських установок описує французький автор Р. Гарі в автобіографічному романі «Обіцянка на зорі». Його мати емігрувала з Росії, де вона була актрисою. На чужині вона навіть не прагнула повернутися до улюбленої професії й тяжкою працею заробляла гроші, щоб дати синові освіту. Єдиною втіхою її була мрія, що син досягне всіх висот у суспільстві, які можливі у Франції (що і зараз практично неможливо для ненароджених у Франції). Вона не переставала навіювати синові і говорити всім з ким спілкувалася: «Мій син буде французьким послом, кавалером Почесного легіону! Він буде одягатися в Лондоні!».

Далі автор пише: «Досі виразно чую грубий регіт і червонію, коли пишу ці рядки. Бачу глумливі, злісні, зневажливі лиця – бачу без ненависті: це лише людські обличчя, звичайна справа. Може, краще відразу ж сказати для ясності, що сьогодні я генеральний консул Франції, учасник Визволення, кавалер ордена Почесного легіону. І можете не сумніватися: я одягаюся в Лондоні. Терпіти не можу англійський покрій, але у мене немає вибору» [3].

І навпаки, неаргументована, принижуюча критика та негативні установки («Ти незграба, неряха і т.п.»), порівняння дитини з іншими дітьми формують тривожні та агресивні тенденції у її поведінці, які можуть проявлятися і в майбутньому. Загалом вчені називають різні причини, що перешкоджають реалізації потенціалу дітей. Серед них фактори оточення:

- сімейні умови: конфлікт у родині позбавляє енергії; сім'я має дуже низькі, занадто мінливі, занадто ригідні очікування;
- хронічна відсутність або нестача стимуляції, уповільнене навчання або навпаки навчання за програмою вищого (відповідного здібностям) рівня складності;
- тиск ровесників, що вимагає відповідності «звичайним» нормам, «бути схожим на інших»;
- самотність, ігнорування ровесниками і освітнім закладом.

Індивідуальні фактори:

- інтерналізовані проблеми: депресія, тривожність, перфекціонізм, уникнення невдачі, низька впевненість у собі;
- екстерналізовані проблеми: непослух, дратівливість, некомфортність;
- порушення здібностей до навчання, які накладаються на виконання;
- нетрадиційні види здібностей, які не відповідають очікуванням викладачів;
- порушення саморегуляції: неорганізованість, імпульсивність, дефіцит уваги і т.д. [11].

Серед об'єктивних причин це також: низький психологічний рівень підготовки педагогів до роботи з дітьми, що виявляють нестандартність в поведінці та мисленні; відсутність спеціальних програм, спецкурсів у вузі для підготовки студентів для роботи з обдарованими дітьми; поширена серед дорослих думка, що обдарована дитина не потребує допомоги; відсутність конкретних програм, технологій для роботи з обдарованими дітьми; дефіцит у дорослих психологічних знань про індивідуально-особистісні особливості поведінки і розвитку обдарованих дітей (а вони якраз мають багато особистісних проблем у стосунках з дорослими та ровесниками) тощо.

Все це ще раз підкреслює необхідність своєрідної стратегії педагогічної поведінки дорослих та необхідність гуманістичних технологій роботи з дітьми.

Зважаючи на сказане важливим лозунгом у роботі з дітьми має бути не тільки правило психолога: «Не нашкодь!», а й біблійна заповідь: «Не вбий (задатки, здібності, те що даровано природою)!».

Виявлення здібних дітей при використанні звичайних процедур педагогічної та психологічної діагностики викликає значні труднощі та вимагає тривалих і різнобічних психолого-педагогічних обстежень. Ця багатостороння психологічна діагностика, отримання інформації про кожну дитину з акцентом на її сильних сторонах, використовується при побудові індивідуальних планів навчання, є невід'ємною частиною навчання.

Адже тільки у небагатьох дітей обдарування лежить на поверхні – його приходиться виявляти і спеціально розвивати, не нав'язуючи дитині своїх претензій та вимог про єдино можливий шлях, а допомагаючи їй знайти свою дорогу й укріпитися у своєму виборі. З'ясувавши «особистий код» та підібравши «ключі» до розвитку талантів дитини ми допомагаємо їй відкрити у собі себе.

Найбільш ефективним методом вивчення інтересів, нахилів та здібностей, починаючи з раннього віку, є спостереження. У ході спостереження за грою дитини, за її поведінкою у різних видах діяльності дорослий відмічає індивідуальні особливості прояву здібностей, загалом визначає вид діяльності, якому дитина віддає перевагу у ситуації вибору, тобто приділяє найбільше часу та отримує від нього найбільшу насолоду і т.п.

Вдалою є спроба дорослих вести творчий щоденник дитини, де відмічаються результати спостережень за її творчою діяльністю, фіксуються її інтереси та здібності, що відмічені у ході ігор та самостійної діяльності, а також результати і здобутки її успішної продуктивної діяльності.

Широко використовуються у подальшій розвивальній роботі й дані, отримані у ході вивчення продуктів діяльності дітей, проведення бесід, використання методики незавершених речень. тощо. Так, до прикладу, дитині пропонують продовжити

висловлювання типу: «Я найбільше люблю займатися...», «У майбутньому я мрію стати...», «Я хочу, щоб Чарівник...» і т.п.

Доречним є використання й практичних методів вивчення суб'єктивних уподобань, які були відомі на Сході з давніх часів. Так, інтуїтивну суб'єктивізацію вибору малюка, що проектує майбутні здібності, можна спостерігати, якщо перед ним у віці від 1 до 3-х років розкласти різного роду предмети. Залишившись наодинці, дитина робить вибір, який здійснюється поки що неусвідомлено, але досить проєктивно.

Батькам пропонують анкети, які включають запитання на кшталт: «Основні види занять та ігор Вашого малюка», «Чи проводяться вдома розвивальні ігри та які саме?», «Чим найбільше любить займатися Ваша дитина і чому?»

Ефективним діагностичним інструментом у визначенні суб'єктивних нахилів як у дитячому, так і у дорослому віці є також ціла батарея проєктивних методик, що мають загальні властивості. Вважається, що оперуючи невизначеним матеріалом (наприклад, малозрозумілими картинками, або чорнильними плямами розпливчатої конфігурації, як у тесті Роршаха), суб'єкт проектує на нього особливості свого внутрішнього світу. Отримавши завдання довільним чином скласти геометричні фігури, домалювати картинку і т.п., дитина пропонує саме той варіант, який свідчить про особливості її персонального складу, особистого “коду”.

Орієнтуючись на результати діагностики та спостереження за переважаючою діяльністю дитини, дорослий стимулює та заохочує розвиток індивідуальних нахилів та здібностей дитини. І так як повноцінний розвиток здібностей та навиків дитини відбувається в умовах її безпосередньої взаємодії з соціумом, важливо, орієнтуватись наскільки можливості соціуму узгоджуються з потенціальними можливостями дитини.

Вежливою є організація навчання шляхом створення спеціального розвивального предметно-просторового середовища, в якому дитина знаходила б стимули для самонавчання та саморозвитку. Адже у дошкільному віці особистість «виробляється» (В.В.Давидов) за умов створення такого середовища, яке б забезпечувало дитині розвиваючу взаємодію. В дошкільній педагогіці в просторі

розвиваючої взаємодії особлива роль відводиться спільності «дитина-дорослий», де важливим середовищним фактором розвитку дитини є взаємодія зі значимими дорослими, які дозволяють набути комунікативну гнучкість мислення, що в свою чергу, забезпечує відкритість до зовнішнього світу, а значить, і здібність пізнавати і відкривати.

Для реалізації закладеного потенціалу дитини особливо важлива сумісна творча діяльність з дорослим. У цей час дитина прагне наслідувати значущому дорослому, як креативному взірцю, що є передумовою формування її творчості. Потрапляючи у нову ситуацію, вона репродукує готовий спосіб дії, повторює його за дорослим заради досягнення бажаного результату. Згодом наслідування дитини стає творчим, вона проявляє елементи новизни та самодіяльності, знайомиться з різними варіантами здійснення інноваційної діяльності, визначає свої переваги відповідно до власних схильностей та вмінь без внесення істотних змін. Все це відбувається в умовах спільності «дитина-дорослий», особистісно-орієнтовної моделі виховання, основними рисами якої є:

- дорослий у спілкуванні з дітьми притримуються положення «не поряд, не над, а разом»;

- мета дорослого – сприяти становленню дитини як особистості. Задача дорослого: забезпечити почуття психологічної захищеності, довіри дитини до світу, радість існування, формування начал особистості (базис особистісної культури), розвиток індивідуальності дитини;

- способи спілкування – розуміння, визнання і прийняття особистості дитини, засновані на здібності стати на позицію дитини, що формується у дорослих, врахування її точки зору, не ігнорування її почуттів і емоцій;

- тактика спілкування – співробітництво;

- позиція дорослого – виходити з інтересів дитини та перспектив її подальшого розвитку як повноцінного члена суспільства;

- погляд на дитину як на повноправного партнера в умовах співробітництва [2].

Метою цієї моделі є сприяння становленню дитини як особистості. Це передбачає забезпечення почуття психологічної захищеності – довіри дитини до

світу, радість існування; формування основ особистості; розвиток індивідуальності дитини. Дорослий не повинен підганяти розвиток кожної дитини до наперед визначених критеріїв, а попереджати виникнення можливих проблемних ситуацій особистісного розвитку дітей; координувати свої очікування і вимоги до дитини з завданням максимально повно розгорнути помічені в ході спілкування можливості її росту – не запрограмованість, а сприяння розвитку особистості. Знання, вміння і навички мають розглядатися не як мета, а як засіб повноцінного розвитку особистості. Способи спілкування – розуміння, визнання і прийняття особистості дитини мають бути засновані на здібності стати на позицію дитини, врахувати її точку зору, не ігнорувати її почуття та емоції. Тактика спілкування – співпраця передбачає позицію педагога, яка виходить з інтересів дитини і перспектив її подальшого розвитку як повноцінного члена суспільства.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Біографічний та літературний аналіз дозволив нам з'ясувати, що окрім генетичних передумов розвитку здібностей велике значення має соціальна взаємодія дитини з дорослим, що забезпечує сприятливі умови для повноцінного розвитку її здібностей. Не менш важливою є й діагностична складова процесу супроводу особистісного саморозвитку дитини (спостереження, аналіз продуктів діяльності, ведення творчого щоденника, проєктивні методики тощо), а також особистісно-орієнтовна освітня модель та підтримка потенційних здібностей. Перспективою подальших досліджень є вивчення можливостей розвитку здібностей та розробка психолого-педагогічних проєктів, що їх стимулюють.

Список використаних джерел

1. Амстронг Томас Индивидуальный подход. Как самостоятельно растить и развить умственные способности вашего ребенка. / Томас Амстронг. – Харьков: Книж клуб «Клуб семейного Досуга, 2001. – 288 с.
2. Біла І.М. Психологія дитячої творчості / І.М. Біла. – Київ., Фенікс, 2014. – 200 с.
3. Гари Р. Обещанные на заре / Ромен Гари. – М.: Азбука, 2007. – 352 с.
4. Ибука М. После трех уже поздно / Масару Ибука. – М.: Олта, 2003. – 64с.

5. Лободина С.В. Как развить способности ребенка / С.В. Лободина – СПб.: Глаголь Добро, Азбука-Атикус, 2011. – 320 с.
6. Николаева Е.И. Психология детского творчества / Е.И. Николаева. – СПб.: Речь, 2006. – 220 с.
7. Руссо Ж.-Ж. Избранное / Ж.-Ж. Руссо. – Москва: Детская литература, 1976. – 187 с.
8. Савенков А.И. Психология детской одаренности / А.И. Савенков. – М.: Генезис, 2010. – 440 с.
9. Сент-Экзюпери А. Маленький принц / Антуан де Сент-Энжюпери; пер. с франц. – М.: Издательский дом «София», 2004. – 144с.
10. Твен М. Собрание сочинений: в 12 т. / М. Твен – М., 1961. – т. 11. – С.407-409.
11. Щебланова Е.И. Неуспешные одаренные школьники / Е.И. Щебланова. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2011. – 245 с. : ил.

References

1. Amstrong Tomas Individual'nyj podhod. Kak samostojatel'no rastit' i razvit' umstvennyye sposobnosti vashego rebenka. / Tomas Amstrong. – Har'kov: Knizh klub «Klub semejnego Dosuga, 2001. – 288 p.
2. Bila I.M. Psihologija ditjachoї tvorchosti / I.M. Bila. – Kiїv., Feniks, 2014. – 200 p.
3. Gari R. Obeshhanye na zare / Romen Gari. – М.: Azbuka, 2007. – 352 p.
4. Ibuka M. Posle treh uzhe pozdno / Masaru Ibuka. – М.: Olta, 2003. – 64 p.
5. Lobodina S.V. Kak razvit' sposobnosti rebenka / S.V. Lobodina – SPb. : Glagol' Dobro, Azbuka-Atikus, 2011. – 320 p.
6. Nikolaeva E.I. Psihologija detskogo tvorchestva / E.I. Nikolaeva. – SPb.: Rech', 2006. – 220 p.
7. Russo Zh.-Zh. Izbrannoe / Zh.-Zh. Russo. – Moskva: Detskaja literatura, 1976. – 187 p.
8. Savenkov A.I. Psihologija detskoj odarennosti / A.I. Savenkov. – М.: Genезis, 2010. – 440 p.
9. Sent-Jekzjuperi A. Malen'kij princ / Antuan de Sent-Jenkjuperi; per. s franc. – М.: Izdatel'skij dom «Sofija», 2004. – 144 p.
10. Tven M. Sobranie sochinenij: v 12 t. / M. Tven – М., 1961. – т. 11. – pp.407-409.
11. Shheblanova E.I. Neuspeshnye odarennye shkol'niki / E.I. Shheblanova. – М. : BINOM. Laboratorija znaniy, 2011. – 245 p : il.

I.N. Bila Development of children's abilities in terms of value interaction.

An important characteristic of pre-school, primary school age is the development of intellectual and creative potential of children. Decisive in this, apart from genetic background are external factors, which include educational systems and levels of education, family welfare, environment and lifestyle,

social and economic conditions in the country. This has been confirmed by analysis of biographies and descriptions of works of art on life talents. The importance of skilled maintenance, support and personally oriented approach of the domestic educational and personal potential of the younger generation has been emphasized in this study. Has been described the reasons that prevent the development of children's potential: (environmental factors, personal factors, an objective reason, etc.).

An integral part of education is multifaceted psychological diagnosis, getting information about each child with a focus on its strengths. Accompanying diagnosis (observation, driving the creative diary, study the products, discussions, projective techniques) directed not only to track changes of certain characteristics on psychological and pedagogical influences, but also on the prediction of cognitive abilities and children's needs, prevention of possible future problems. The organized education creating a special developing object-spatial environment in which the child would be forced to find motivation for self-learning and self-development, and values to the close interaction with adults, which in the context of personality-oriented educational model helps to create the child's personality.

Keywords: child, abilities, potential, environment of skills development, interaction with adult, personality.

Реферат

Розвиток здібностей дітей в умовах ціннісної взаємодії.

Важливою характеристикою дошкільного, молодшого шкільного віку є розвиток інтелектуальних та творчих потенцій дітей. Визначальними у цьому окрім генетичних передумов є зовнішні фактори, що включають, окрім педагогічних систем та рівня освіти, добробут сім'ї, умови і спосіб життя, соціальні та економічні умови в державі. Це підтверджує аналіз біографій та художніх описів творів про життя талантів. Наголошується на значенні кваліфікованого супроводу, підтримки та особистісно зорієнтованого підходу, розвитку внутрішнього пізнавального та особистісного потенціалу підростаючого покоління. Описуються причини, що перешкоджають реалізації потенціалу дітей: (фактори оточення, індивідуальні фактори, об'єктивні причини тощо).

Невід'ємною частиною навчання є багатостороння психологічна діагностика, отримання інформації про кожну дитину з акцентом на її сильних сторонах. Супроводжуюча діагностика, (спостереження, ведення творчих щоденників, вивчення продуктів діяльності, бесіди, проєктивні методики) спрямована не тільки на відстеження змін тих чи інших характеристик після психолого-педагогічних впливів, а й на прогнозування розвитку пізнавальних здібностей і потреб дітей, профілактику можливих майбутніх проблем.

Організація навчання передбачає створення спеціального розвивального предметно-просторового середовища, в якому дитина знаходила б стимули для самонавчання та саморозвитку, а також тісну ціннісну взаємодію з дорослим, що в контексті особистісно-орієнтовної освітньої моделі сприяє становленню дитини як особистості.